

**Investigation and Analysis of Prominent Components of Dystopia in the Novel
"Harb Al-Kalb Al-Thaniyeh" by Ebrahim Nasrollah**

Atefeh Baziyar¹, Shahriar Hemmati², Ali Salimi³, Touraj Zaynivand⁴

1. Ph.D. Candidate Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Human Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran. E-mail: a.baziyar@razi.ac.ir

2. Corresponding Author, Professor Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Human Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran. E-mail: Sh.hemati@razi.ac.ir

3. Professor Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Human Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran. E-mail: salimi1390@yahoo.com

4. Professor Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Human Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran. E-mail: t_zinivand56@yahoo.com

Article Info	Abstract
<p>Article Type: Research Article</p> <p>Article History:</p> <p>Received: 15, September, 2023</p> <p>In Revised form: 5, November, 2023</p> <p>Accepted: 1, December, 2023</p> <p>Published online: 21, October, 2024</p> <p>Keywords:</p>	<p>Dystopia or Viranshahr is a narrative of a sinister and evil society. This term contrasts with utopia or Armanshahr that poets and writers have been dreaming of for a long time. According to the general belief, the predominance of filth in human society and the increase of social and cultural problems can be called dystopia. The concept of destruction has a close relationship with Arab societies and recently a number of poets and writers have depicted it in their works. The Booker Prize-winning Arabic novel "Gange dovome sagh" (Harb al-Kalb al-Thaniyyah) is a science fiction work written by Ibrahim Nasrallah. In this novel, by rotating concepts and with the help of imagination, instead of depicting a country that is a victim of Zionism, he takes the criticism towards his own society and creates a world that creates a disaster. Narrating the future decaying cities, this novel depicts the differences within a collapsing and occupied society in which technology has made significant advances; But these developments ultimately cause pollution and a fallen and ruined city that leads to the destruction of mankind. The present study, with an analytical-descriptive approach, examines the most obvious dystopian elements in this novel and seeks to discover the reasons for its appearance. As a result, we will see that the crazy progress of technology and mechanization of man, the extravagance of modern man and the degeneration of high human qualities are the most important reasons for the emergence of this ruined city, which by depicting an imaginary and nameless city, drawing and criticizing a negative society, The rotation and stagnation of time and space, the disintegration of identity, etc. are reflected in the novel</p> <p>Dystopia, science-fictional literature, Arabic novel, Harb al-Kalb al-Thaniyyah, Ebrahim Nasrollah.</p>

Cite this The Author(s): Baziyar, A, Hemmati, Sh, Salimi, A, Zaynivand, T. (2025). Investigation and Analysis of Prominent Components of Dystopia in the Novel "Harb Al-Kalb Al-Thaniyeh" by Ebrahim Nasrollah: Journal of Adab-e-Arabi, Vol. 16, No. 4, Winter, Serial No.42: (97-116):DOI: [10.22059/jalit.2023.365397.612728](https://doi.org/10.22059/jalit.2023.365397.612728).

1.Introduction

Dystopia, also referred to as an anti-utopia or "bad place," is a literary genre that gained prominence in the early 20th century, contrasting the idea of a utopia or an ideal society. While the concept of utopia was first introduced in Plato's "Republic," dystopia refers to literary works that portray the deterioration of positive human qualities. In these stories, authors portray the threatening tendencies found in political, social, and industrial spheres on a broad scale, illustrating the devastating effects of such phenomena on human society and virtues. Dystopian literature serves as a mirror to the darker aspects of society, created by authors as a means of critiquing the existing conditions. Through the creation of these works, they seek to raise awareness of the early indications of the prevalent chaos and attempt to restore righteous and suitable standards. This genre offers a new perspective to protest against the prevalent disparities, ultimately aiming to criticize the foundations and offer a solution to the issues at hand.

The Palestine motif is prevalent in global literature, particularly in Arabic novels. For years, numerous poems and novels have been written about the struggles and fight for Palestine's freedom amidst the Israeli occupation. However, Ebrahim Nasrollah's novel " Harb Al-Kalb Al-Thaniyeh " takes a different approach. Instead of focusing on the country victimized by Zionism, he directs his criticism towards his own society, depicting a society that is overshadowed by the pursuit of progress and plagued by corruption. By employing his imagination, Nasrollah envisions a dystopian future where everything has taken a turn for the worse, creating a world in which no one finds joy in living.

Nasrollah's artistic approach is to paint a picture of a society that has been eroded over the years by its inhabitants and rebuilt, only to fall back into decline. In this dystopian setting, even the most basic human values are overshadowed by the oppressive environment. This reflects the author's critique of the real world and the corruptive influence of power and ambition on society. Ultimately, Nasrollah illustrates a bleak future where people's lives are defined by despair and suffering.

Nasrollah's novel is a fantasy-dystopian work portraying a distant and unnamed country ravaged by a long-lasting civil war, while on the other hand, uncontrolled technological advancement has disrupted people's lives. Nasrollah focuses on the complex relationships between human beings in this genre and portrays an imaginary world controlled by a despotic and oppressive regime. The society in the novel is under the control of a frightening organization called "The Castle." The most beautiful human qualities, such as compassion, helping others, and other virtuous traits, are overshadowed by the suffocating atmosphere and the stench of decay that engulfs the city at night, plunging the community into utter chaos.

In this research, we aim to answer the following questions by analyzing the novel "Harb Al-Kalb Al-Thaniyeh", which won the Booker Prize in 2018. 1. What are the prominent dystopian elements in the novel "Harb Al-Kalb Al-Thaniyeh"? 2. How are the return to the ideal city and human values, and the anti-values, depicted in the novel?

The results of the research show that the author uses the genre of science fiction to describe a chaotic and nightmarish world, dealing with social and political issues. Technology is used as a tool to achieve this goal. The unchecked advancement of technology, mechanization of life, greed of modern humans, and outbreak of senseless wars have all contributed to the creation of a dystopian society in the novel. The author warns the human society by presenting this dystopia. In the creation of the dystopian space and narrative in the novel, a paradoxical phenomenon occurs: the dystopian elements are not imposed on society and human elements by the system; rather, it is the individuals in society who embrace dystopia. One of the key elements that the author has utilized to praise and describe the city is the portrayal of an imaginary and philosophical city. This city is one that simultaneously exists and does not exist, a city where days only last for 5 hours while nights and darkness reign over it, despite the relentless and maddening advancements in technology. The progress of science is symbolized

by the invention of a simulation machine, but this machine ultimately becomes the source of chaos and crisis.

In this novel, the author acts as an external critic who, while criticizing the present, skillfully portrays a terrifying future. The author's critique encompasses various strata of society, from dictators residing in citadels and oppressing the people, to the middle-class and the common folk. The author also portrays the competitive nature of physicians who wager on the lives of patients and the challenges faced by the sick who are caught between the forces of good and evil. The concept of dystopia is prevalent throughout the novel, as time is subjected to distortion and transformation, and the settings described are dark and oppressive places that evoke fear in the reader. In this imaginary realm, the author questions the essence of human identity. Instead of giving names to the characters (except for two prominent ones), the author chooses to identify them based on their social standing or the colors they wear, suggesting that individuals assume different identities in a city where the same person may be referred to by different names and titles. Identity becomes entangled and distorted through simulation, with individuals losing their sense of reality and becoming lost in the blurred lines between truth and falsehood. While the story is set in the present, it serves as a warning for the future and reflects the barbarism and brutality experienced by the Arab world in recent years, which the world has witnessed. However, this brutality is not exclusive to the Arab world but is a global phenomenon.

بررسی و تحلیل مؤلفه‌های برجسته دیستوپیا در رمان «حرب الکلثانیة» اثر ابراهیم نصرالله

عاطفه بازیار^۱، شهریار همتی^۲، علی سلیمی^۳، تورج زینی‌وند^۴

a.baziyar@razi.ac.ir

Sh.hemati@razi.ac.ir

salimi1390@yahoo.com

t_zinivand56@yahoo.com

۱. دانشجوی دکترا گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه:

۲. نویسنده مسئول، استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه:

۳. استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه:

۴. استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه:

اطلاعات مقاله چکیده

دستوپیا یا ویران‌شهر، روایت جامعه‌های شوم و پلید است. این اصطلاح، در تقابل با اتوپیا یا آرمان‌شهری است که شاعران و نویسندگان از دیرباز رویای آن را در سر داشتند. به باور کلی‌تر غلبه پلیدی‌ها در جامعه انسانی و افزایش معضلات اجتماعی و فرهنگی را می‌توان دیستوپیا نامید. مفهوم ویران‌شهر با جوامع عربی رابطه تنگاتنگی دارد و اخیراً تعدادی از شاعران و نویسندگان آن را در آثار خویش به تصویر کشیده‌اند. رمان «جنگ دوم سگ» (حرب الکلثانیة) برنده جایزه بوکر عربی، یک اثر علمی - تخیلی نوشته ابراهیم نصرالله است. او در این رمان با چرخش مفاهیم و با مدد قوه خیال، به‌جای ترسیم کشوری که قربانی صهیونیسم شده، تیغ نقد را به سمت جامعه خود گرفته و دنیایی وانفسا و فاجعه‌آفرین خلق می‌کند. این رمان با روایت شهرهای در حال زوال آینده، اختلاف‌های درون یک جامعه در حال فروپاشی و اشغال را ترسیم می‌کند که فناوری در آن پیشرفت‌های قابل توجهی داشته است؛ اما این پیشرفت‌ها در نهایت سبب پلیدی و سقوط شده و ویران‌شهری می‌آفریند که به نابودی بشر می‌انجامد. پژوهش حاضر با رویکردی تحلیلی-توصیفی، بارزترین عناصر دیستوپایی در این رمان را بررسی و در پی کشف دلایل ظهور آن است. در نتیجه خواهیم دید که پیشرفت دیوانه‌وار فناوری و ماشینی شدن انسان، زیاده‌خواهی انسان مدرن و انحطاط خصلت‌های والای انسانی از مهم‌ترین دلایل ظهور این ویران‌شهر است که با به تصویر کشیدن شهری خیالی و بی‌نام و نشان، ترسیم و نقد یک جامعه منفی، چرخش و ایستایی زمان و مکان، از هم‌گسیختگی هویت و ... در رمان بازتاب یافته است.

نوع مقاله:

بحث علمی

تاریخ دریافت:

تاریخ دریافت:
۱۴۰۲/۰۶/۲۴

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۲/۰۸/۱۴

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۲/۰۹/۱۰

تاریخ انتشار:

۱۴۰۳/۰۷/۳۰

دستوپیا، ادبیات علمی - تخیلی، رمان عربی، حرب الکلثانیة، ابراهیم نصرالله.

واژه‌های کلیدی:

استناد: بازیار، عاطفه؛ همتی، شهریار؛ سلیمی، علی؛ زینی‌وند، تورج، (۱۴۰۲). بررسی و تحلیل مؤلفه‌های برجسته دیستوپیا در رمان «حرب الکلثانیة» اثر ابراهیم نصرالله:

DOI: 10.22059/jalit.2023.365397.612728

ادب عربی سال ۱۶، شماره ۴، زمستان، شماره پیاپی ۴۲ - (۱۱۶-۹۷).

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

۱. مقدمه

دیستوپیا (Dystopia) یا ویران‌شهر اصطلاحی است که در اوایل قرن بیستم رواج یافت و در تقابل با یوتوپیا یا آرمان‌شهری است که تحقق آن آرزوی افلاطون در کتاب جمهور بود. این اصطلاح: به آن دسته از آثار ادبی اطلاق می‌شود که در آن خصایل خوب بشری به طرز انحطاط یافته مطرح می‌شود. در این قبیل داستان‌ها، نویسنده تمایلات تهدیدکننده و ویرانگری را که در پی پدیده‌های سیاسی، اجتماعی و صنعتی نهفته است، به مقیاسی وسیع و در حقیقت به تصویر می‌کشد تا تأثیرات مخرب این‌گونه پدیده‌ها را بر جامعه انسانی و خصایل بشر نشان دهد (داد، ۱۳۸۲: ۸۶).

در زبان فارسی از دیستوپیا با عنوان ویران‌شهر، پلیدشهر یا پادآرمان‌شهر یاد می‌شود؛ ادبیات ویران‌شهر، آیینۀ بخش تیره و تاریک جامعه است که خالق آن، با هدف انتقاد از وضع موجود آن را می‌آفریند. نویسنده در این نوع ادبیات، شیوۀ جدیدی برای اعتراض به نابسامانی‌ها در پیش می‌گیرد و تلاش دارد تا با خلق این آثار تلنگری به سرچشمه‌های اولیه این هرج‌ومرج‌ها زده و معیارهای درست و بجا را برجسته سازد.

فلسطین، موتیف پرتکرار ادبیات جهان مخصوصاً رمان عرب است. این کشور سال‌های بسیاری است که در چنگال اسرائیل غاصب گرفتار و شعرها و رمان‌های بسیاری حول محور مبارزه و نبرد برای آزادی آن نوشته شده است؛ اما ابراهیم نصرالله در رمان «حرب الکلثانیة» با چرخش مفاهیم، به جای ترسیم کشوری که قربانی صهیونیسم شده، تیغ نقد را به سمت جامعه خود گرفته و با روایت اختلاف‌های درون یک جامعه در حال فروپاشی و اشغال، جامعه‌ای را ترسیم می‌کند که در استبداد و عقب‌ماندگی غرق و آزادی‌اش غیرممکن شده است. او با تکیه بر خیال، وقوع فاجعه را در آینده‌ای هولناک به تصویر می‌کشد. آینده‌ای که با فرو گلتیدن در تحرکات توده‌وار، سرنوشت انسان و جامعه را به دام فریبندۀ منفعت‌طلبانی گرفتار می‌کند که سیاست برای‌شان بنگاه معاملات سرمایه‌داری است. این رمان به‌حدی غرق در تیرگی، ظلمت، رذالت، شرارت و پستی است که نصرالله در گفت‌وگویی خبری در مورد آن می‌گوید:

این اولین رمانی است که نوشته‌ام در حالی که تمام شخصیت‌های آن منفی است. وقتی داشتم این صحنه‌ها را می‌نوشتم احساس می‌کردم قفسه سینه‌ام خالی از هوا شده پس می‌دویدم و با وجود شدت سرما پنجره را باز و سرم را بیرون می‌کردم؛ نفس می‌کشیدم و استراحت می‌کردم سپس برمی‌گشتم و می‌نوشتم؛ اما تأثیر این رمان را دوست داشتم زیرا می‌خواستم خواننده را شوکه کنم^(۱)

داستانی متفاوت و نو که خواننده را آزار می‌دهد و حتی یک لحظه او را آرام نمی‌گذارد. هشدار علیه بشر و زیاده‌خواهی، تجاوز و بی‌رحمی‌هایش که به طبیعت و سایر موجودات زنده سرایت کرده است.

نصرالله این رمان را از منظری بدیع و نو خلق کرده که در آن بارقه‌هایی از رمان‌های پست‌مدرن دیده می‌شود. در واقع با تمسک به خیال، تلاش داشته تا آینده بشریت را با توجه به

خلق همانند خود به تصویر بکشد. او در این رمان به دنبال این هدف است تا ثابت کند که انسان دارای قدرت خدایی است؛ از جانب دیگر این هدف را در پلیدی و رذالت غرق و با لحنی فانتزی آن را نقل کرده است. نصرالله در این رمان با بدبینی مفرط به آینده‌ای که همه چیز به بدترین شکل ممکن اتفاق می‌افتد، نگریسته است.

۱-۱. سوالات پژوهش

۱. مؤلفه‌های بارز دیستوپایی در رمان حرب الكلب الثانية کدام‌اند؟
۲. عوامل مؤثر در بازگشت آرمان‌شهر و ارزش‌های انسانی به ویران‌شهر و ضد ارزش‌ها در رمان حاضر به چه صورت است؟

۲-۱. پیشینه پژوهش

ادبیات ویران‌شهر یا دیستوپیا اصطلاح نوینی است که به‌تازگی در بین پژوهشگران در حال رواج است. از جمله پژوهش‌هایی که به این موضوع پرداخته، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

مقاله «ثنائية اليوتوبيا - الديستوبيا في الرواية العراقية؛ دراسة سيميائية» نوشته احمد عبدالرزاق ناصر الحسني، چاپ‌شده در مجله كلیة الآداب جامعة بغداد، (۲۰۱۵). این مقاله به بررسی نشانه‌شناسی ادبیات ویران‌شهری در سه رمان «هواء قلیل» اثر (جنان جاسم حلاوی) و «نجمة البتاوین» اثر (شاکر الأنباری) و «وحدها شجرة الرمان» اثر (سنان أنطون) پرداخته است. مقاله «الديستوبيا (المدينة الفاسدة) في الرواية العربية المعاصرة؛ قراءة في رواية «أورویل في الضاحية الجنوبية» لفوزی ذبیان» به قلم فاطمه پرچگانی، چاپ‌شده در مجله إضاءات النقدية، (۲۰۱۸)؛ که در آن به بررسی دیستوپیا در مضمون و فن رمان می‌پردازد. مقاله «تمظهرات الديستوبيا في الرواية العراقية الحديثة (رواية يا مريم للروائي سنان أنطون أمودجا)» نوشته جاسم نگارش و دیگران، چاپ‌شده در مجله الجمعية الإيرانية للغة العربية وآدابها، (۱۴۰۰). نویسندگان در آن، تعصبات مذهبی را مهم‌ترین عامل پیدایش دیستوپیا در رمان بیان می‌کنند. مقاله «بازخوانی تطبیقی تصویر ویران‌شهر در سروده‌های سیاب و اخوان ثالث» نوشته حبیبی و حیدریان شهری در مجله زبان و ادبیات عربی، (۱۴۰۰) که با تکیه بر مکتب ادبیات تطبیقی، شرایط نابسامان اجتماع و زندگی این دو شاعر را علت ظهور ویران‌شهر در اشعارشان دانسته و با استفاده از عنصر زمان و مکان، فن تداخل زمان در مکان و تقابل خیر و شر به بررسی مضمون ویران‌شهر پرداخته‌اند.

در زمینه رمان «حرب الكلب الثانية» نیز تاکنون آثار در خور توجهی نگاشته شده است: ایمان مصطفی حسین و محمد القضاة مقاله‌ای با عنوان «سردية الفوضى وعقد الإنسان في الرواية العجائبية رواية (حرب الكلب الثانية) لإبراهيم نصرالله نموذجاً» در مجله جامعة البحث، (۲۰۱۹) منتشر کرده‌اند که در آن نویسندگان بر اساس نظریه فروید، ضمن تحلیل روان‌کاوانه شخصیت راشد تأثیر نظام سرمایه‌داری را در شعله‌ور کردن جنگ و ایجاد رقابت بین مردم مورد واکاوی قرار می‌دهند. مقاله «طغیان العلم والتقنية في رواية «حرب الكلب الثانية» وفق میتاسردیات جان فرانسوا لیوتار ما بعد الحدائیه» نوشته احمد عارفی و رجاء أبوعلی، چاپ‌شده در مجله دراسات فی

اللغة العربية و أدابها، (۱۴۰۱). نویسنده در این پژوهش، با روش توصیفی - تحلیلی و با تکیه بر مؤلفه‌های پسامدرن لیوتار در پس بررسی نقش نظام سرمایه‌داری به‌طور کلی و نقش دانش و فناوری به‌طور خاص در این رمان است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که دانش و فناوری با قرار گرفتن در دست سیاستمداران بشر را نابود می‌کند. تحلیل تداوم زمانی در رمان حرب الکلثانیة نوشته فاطمه اکبری‌زاده و دیگران، چاپ‌شده در دو فصلنامه روایت‌شناسی، (۱۳۹۹). این پژوهش می‌کوشد با شیوه توصیفی - تحلیلی و بر اساس نظریه ژرار ژنت در مورد زمان، به بررسی تداوم زمانی و اندازه‌گیری سرعت روایت این رمان بپردازد.

با وجود پژوهش‌های حاضر درباره رمان موردنظر، می‌توان گفت که تفاوت اساسی این پژوهش با پژوهش‌های مشابه در این است که این گفتار نخستین پژوهش مستقلی است که به‌صورت اختصاصی، مؤلفه‌های دیستوپیا در رمان حرب الکلثانیة را مورد بررسی قرار می‌دهد و این جدای از تحقیقات انجام شده است.

۲. معرفی و خلاصه رمان حرب الکلثانیة

رمان جنگ دوم سگ، بخشی از مجموعه «الشرفات» ابراهیم نصرالله است که در سال ۲۰۱۸ برنده جایزه بوکر عربی شد. این رمان در ۹ فصل و ۵۱ بخش در ۳۳۰ صفحه نگاشته شده است. عنوان مسمم‌کننده جنگ دوم سگ، این سؤال را در ذهن خواننده حک می‌کند: جنگ دوم سگ چیست؟ جنگ اول سگ چه بوده است؟ جنگ سگ یا همان جنگ نیم سگ «حرب نصف الکلثانیة» (نصرالله، ۲۰۱۶: ۱۲۳)، جنگی است که نصرالله از چند جهت آن را به جنگ‌های «داحس و غبرا» و جنگ «بسوس» تشبیه می‌کند. اول از این جهت که این دو جنگ در دوران جاهلیت بر سر مسائل پیش‌یا افتاده و پوچ اتفاق افتادند و دوم بحث باورپذیر کردن این جنگ برای خواننده عصر مدرن است. نصرالله با زیرکی تمام و ذکر نام آن جنگ‌ها به مخاطب این‌گونه القا می‌کند که مسائل پوچ و کم‌اهمیت می‌تواند سبب شعله‌ور شدن جنگی گسترده شود حتی اگر در این اتفاق پای حیوانی در میان باشد، آن هم سگ که مظهر وفاداری است؛ اما حمله آن بسیار وحشتناک است. هم‌نشینی دو واژه «حرب» و «الکلثانیة» در ترکیب عنوان رمان، نشان‌دهنده خوی درندگی، وحشیگری، خشونت، پرخاشگری و نمونه بارز حجم فاجعه است. نصرالله عمق فاجعه را با مضاف‌الیه آوردن «الکلثانیة» در ترکیب «حرب الکلثانیة» به نمایش می‌گذارد. جنگ سگ جنگی هولناک و بی‌حریف در درندگی. نکته قابل توجه دیگر رنگی است که برای نوشتن عنوان روی جلد انتخاب شده است: رنگ قرمز. رنگی که نماد خون، مرگ و انتقام است و از این نظر با واژه «حرب» تناسب دارد و نشانه‌ای است برای آگاهی از متن رمان با وقایع ترسناک و فجیع آن.

راشد شخصیت اصلی و کاریزماتیک داستان به علت فعالیت‌های سیاسی‌اش، سال‌ها زندانی می‌شود؛ اما در راه اهداف والایش، در برابر شکنجه‌های رژیم فاسد ایستادگی می‌کند. با گذشت زمان و پس از رهایی حامی سرسخت رژیم و حتی سازنده ایده‌های آنان می‌شود. پس از مدتی با «سلام» خواهر یکی از افسرهای قلعه - که نماد حکومت‌های خودکامه و دیکتاتور منطقه خاورمیانه است - ازدواج می‌کند و در بطن نظام قلعه قرار می‌گیرد. او که پزشکی جسور و با

ذکاوت است، مبتکر پروژه‌هایی غیرانسانی برای صاحبان قدرت می‌شود. در ادامه علاقه شدید راشد به همسرش، موجب می‌شود که به صورت سیری ناپذیر خواهان چندین زن همانند او شود. پس از ارتباط پنهانی‌اش با منشی دفتر کارش تصمیم می‌گیرد طی یک عمل زیبایی، نسخه‌ای از همسرش را شبیه‌سازی کند. این موضوع، آغاز بحرانی بزرگ و علت برپایی جنگ دوم سگ می‌شود. سیستم شبیه‌سازی که نصرالله آن را در رمان با قوتی بسیار می‌پروراند چنان فریه می‌گردد که امکان بازشناسی «اصل» از «جعل» را ناممکن می‌سازد. تب شبیه‌سازی خودبه‌خود همگانی می‌شود؛ این داستان در نهایت برای راشد پیش می‌آید و او به جرم غیر اصل بودن به زندان می‌افتد. در نهایت جهان رمان بر پایه خیال متلاشی‌شده و فناوری خود مسبب ویرانی می‌شود.

ماجرای جنگ اول سگ از آنجایی آغاز می‌شود که مردی سگش را بعد از توافق بر سر قیمت می‌فروشد. فروشنده برای طلب پولی که در موعد مقرر پرداخت نشده، به خانه خریدار مراجعه می‌کند، اما پولی عایدش نمی‌شود. در این حین، سگ به صاحب اصلی‌اش حمله می‌کند و او را می‌کشد. نصرالله در اینجا می‌نویسد: «لیس من صفات الکلاب فی شیء» و این نقطه آغاز چرخش مفاهیم و نابودی وفاداری سگ‌هاست. این جنگ، نمادی از رویدادهای واقعی است که نصرالله از آن‌گوبرداری کرده و دنیای خیالی جنگ دوم سگ را بنا ساخته است. این رمان، توصیفی از جامعه‌ای پریشان و تصویری از دنیای کابوس‌گونه در آینده است. در نتیجه خواهیم دید که پیشرفت دانش و فناوری و شیوه‌های تمدن‌کننده جامعه مدرن اگرچه سبب موفقیت‌های چشمگیری می‌شود؛ اما در پایان باعث تباهی و ویرانی است.

۳. مؤلفه‌های برجسته دیستوپیا در رمان حرب الکلث الثانیة

رمان مورد بحث، رمانی فانتزی - تخیلی است که آینده‌ای دور و کشوری بی‌نام‌ونشان را ترسیم می‌کند. کشوری که از یک سو درگیر جنگی فراگیر شده و از سوی دیگر پیشرفت دیوانه‌وار فناوری زندگی مردم را مختل کرده است. نویسنده با توصیف دیستوپایی ویران و از هم پاشیده، از تحولات جامعه و اوضاع نابسامان کنونی انتقاد می‌کند. دیستوپیا ژانری است که دنیای بسیار تاریکی را برای سال‌های آینده ترسیم می‌کند؛ آن هم در زمانه‌ای که مردم بسیاری از اختیارات و آزادی‌ها و همچنین احساسات خود را از دست داده‌اند. نویسنده در این ژانر بر روابط متقابل نژاد بشر تمرکز می‌کند و از دنیایی تخیلی صحبت می‌کند که توسط یک مستبد و ستمگر اداره می‌شود. هنر نصرالله ترسیم جامعه‌ای است که سال‌ها به دست ساکنانش ویران و دوباره ساخته شده حال دوباره رو به ویرانی می‌رود. جامعه در این رمان تحت کنترل سازمان مخوفی به نام قلعه است و زیباترین خصلت‌های بشری همچون حس انسان‌دوستی، کمک به هم‌نوع و ... تحت تأثیر این فضای خفقان‌کننده و در کنار بوی تعفن که همواره در شهر به مشام می‌رسد، این جامعه را با خود به قهقرا برده است.

۳-۱. شهری خیالی و فلسفی

ضدآرمان‌شهر، جهانی که در آن کل عالم و مرزهای جغرافیایی را دیستوپایی هولناک توصیف می‌کند. ضدآرمان‌شهری که گاه رنگی فلسفی به خود می‌گیرد و اغلب متوجه جنبهٔ پوچی زندگی است. حرکت تدافعی و اندیشهٔ نویسنده می‌تواند توازن جهان آرمانی را برهم بریزد و جهانی نمادین را به تصویر بکشد. رمان «جنگ دوم سگ» با تخیلی باز و رئالیسمی دیوانه‌وار، در یک کشور خیالی اتفاق می‌افتد. چراکه ویژگی داستان‌های علمی تخیلی آن است که «در جهانی که هرگز وجود نداشته یا ناشناخته مانده اتفاق می‌افتد» (میرصادقی، ۱۳۹۲: ۱۰۷). در واقع این رمان بینشی خاص دارد که با ترسیم شهری خیالی و جامعه‌ای آشفته از تحولات موجود در جامعه پرده برمی‌دارد. نصرالله رمانش را با جمله‌ای از یک فیلسوف اندونزیایی آغاز می‌کند. «میهارا هلالارسن»؛ نویسنده‌ای خیالی که دروازهٔ ورود این رمان است. گویی برای آفرینش رمانی فاجعه‌انگیز (مطابق با عنوان آن) نیاز به قوهٔ مخیلهٔ شگفتی است. از همان ابتدای رمان، فضای خیالی و وهمی بر داستان حاکم است. نویسنده تلاش دارد جنگ اول سگ را به صورت واقعیتی عینی نشان دهد تا خواننده را راغب به شنیدن جنگ دوم سگ کند. «وهل خطر ببالک أننا مجرد مرایا للمرایا التي نحدق فیها؟» (نصرالله، ۲۰۱۶: ۴)؛ «آیا به ذهن‌ت‌خطور نکرده (فکر نمی‌کنی) که ما آینده‌هایی هستیم برای آینده‌هایی که به آن خیره می‌شویم؟»

این امر دربارهٔ فیلم مستندی است که بر خیال و وهم استناد دارد و وقایعی که از ابتدا خواننده را در برهوتی از تخیل پرتاب می‌کند. داستان در یک فضای فانتزی عجیب در یکی از شهرهای خیالی آینده اتفاق می‌افتد که در آن بسیاری از چیزها نسبت به زمان قبل شروع به تغییر کرده‌اند. نویسنده با ترسیم جهانی ترسناک و نگران‌کننده خواننده را پایه‌پای خویش در این برهوت تخیلی پیش می‌برد. «علی نحو متسارع، بدأ النهار يقصر بطریقة غیر مفهومة. وبمرور أقل من عشر سنوات. لم يعد طول النهار أكثر من خمس ساعات» (همان: ۷)؛ «به‌سرعت و به شکلی مبهم روز شروع به کوتاه شدن کرد و با گذشت کمتر از ده سال، دیگر طول روز به بیش از پنج ساعت نرسید.»

«راشد» شخصیت اصلی رمان نصرالله، نماد سلاحی کشنده است که جنگی را به راه می‌اندازد. این جنگ، نمادی خیالی از آینده‌ای واقعی است که انسان‌ها برای غلبه و برتری، با هم‌نوع و مشابه خود نبرد می‌کنند. جرقه شباهت از نظریهٔ افلاطون سرچشمه می‌گیرد و ما آن را در فلسفه ایده‌آلیستی او می‌یابیم که معتقد است: جهانی بالاتر از جهان ما وجود دارد که منشأ دارد و این دنیا تنها یک کپی از آن جهان است. تصویر واقعی هر انسانی در دوردست و وجود زمینی او تنها کپی از آن اصل است.^(۳) نصرالله به‌خوبی این دیدگاه فلسفی را در رمانش پیاده کرده و مبنای داستان خود را بر شبیه‌سازی بر پایه فلسفه جاری می‌کند؛ اما این به‌معنای انتقال نظریه به‌طور کامل به اصل داستان نیست؛ بلکه در جریان داستان این نمود آشکار می‌شود. اگرچه نصرالله در شروع رمان به خواننده تقلب رسانده و به تب شبیه‌سازی اشاره می‌کند. «وفی ضوء شح الموارد التجأ العلماء للإفادة من إنجازات علم الاستنساخ، فاعتمدوا فكرة تكاثر الخلايا، أو التكاثر بالنسخ»

(همان: ۷)؛ «در اثر کمبود منابع، دانشمندان به استفاده از دستاوردهای علم شبیه‌سازی پناه برده و طرح رشد سلولی یا همسان‌سازی را در پیش گرفتند.»

تخیل در ادبیات علمی - تخیلی لجام گسیخته، بی‌پروا و بی‌حدومرز نیست و چنان ریشه در واقعیت دارد که می‌تواند روزی به واقعیت بپیوندد. در این رمان، جهان عینی و ذهنی در تقابل با هم قرار می‌گیرند. البته امری که نصرالله بیشتر به آن پرداخته، جهانی ذهنی است که عینیت را به درجه کمتری سوق داده است. یکی از مهم‌ترین تخیلات مبالغه‌آمیز در این رمان، بزرگ‌نمایی در پیشرفت دانش و فناوری خصوصاً در سینماست. گویی انسان در این رمان، بردهٔ فناوری است. «كان الممثلون امامها باعادهم الرباعيه، يتدلون من جهاز التلفزيون الانبوبي المصلق بالسقف، في مقدمه الصالون» (همان: ۱۵)؛ «بازیگران به شکل چهاربندی روبه‌رویش بودند، از دستگاه تلویزیون استوانه‌ای چسبیده به سقف در ورودی سالن، آویزان بودند.»

ویران‌شهر تصویرگر دنیای تخیلی ناخوشایندی است که دستاوردهای شوم نظام‌های اجتماعی، سیاسی و فناوری را به منصهٔ ظهور می‌گذارد. نصرالله در این رمان هشدار پیشرفت افسار گسیختهٔ فناوری را داده است. پیشرفتی که به نظر می‌رسد با «هوش مصنوعی» امروزی تناسب دارد و در آینده جایگزین بشریت می‌شود. نویسنده در این اثر «علم را با تخیل در هم می‌آمیزد و جهانی را موازی با جهان کنونی خلق می‌کند که مهم‌ترین شاخصهٔ آن پیشرفت‌های علمی و فناورانه است» (ناعمی و مفاخری: ۱۴۰۱: ۱۳۰)

«إدارات المدارس التُّخب أصبحت قادرة على إضافة أي معلومة، أو حذف أي معلومة من أدمغة الطلبة، مستخدمة أجهزة بالغة التطور. لكن أكثر ما كان يقلق الأهل، أي أهل هو الحديث المستمر لأولادهم مع الأجهزة الموجودة في البيت، حيث كانوا لا يتوقفون عن طرح الأسئلة عليها، حول أي موضوع يريدونه» (نصرالله، ۲۰۱۶: ۸۴)؛ «مدیریت مدارس نخبه‌ها توانست با استفاده از دستگاه‌های بسیار پیشرفته، هر دانشی را به مغز دانش‌آموزان اضافه یا از آن حذف کند. ولی بیشترین نگرانی خانواده‌ها، یعنی همهٔ آن‌ها صحبت مستمر فرزندان‌شان با لوازم موجود در خانه بود؛ به‌نحوی که مدام پیرامون هر مطلبی که می‌خواستند از آن‌ها سؤال می‌پرسیدند.»

از دیگر جنبه‌های تخیلی رمان، قدرت دید بسیار بالا مشهور به قدرت جغد است. قلعه همچون دوربینی ناظر بر اعمال و رفتار مردم است و با تفویض قدرتی فوق‌العاده به نام قدرت جغد^(۳) به کارکنان و نیروهای امنیتی‌اش، آسایش را از مردم سلب و ترس و دلهره را در میان آنان نهادینه کرده است. قدرتی ماوراء الطبیعی که حاکی از مخیله نویسنده است. ارتقا درجه برابر است با قدرت دید بالاتر. میل نیروهای امنیتی برای کسب قدرت دید بالاتر و تسلط بیشتر بر زندگی مردم و واکاوی آن، فاجعه‌آفرین است. «یوقف السيارة فی طرف الساحة المقابل لشقة راشد، ويراقب عبر شقوق الستائر، كل حركة فی الداخل، كبيرة أو صغيرة، بعینین قوتهما ۴ بوم» (همان: ۱۹۳)؛ «ماشین را روبروی میدان مشرف به آپارتمان راشد نگه داشت. از طریق شکاف برده‌ها و با قدرت دید ۴ جغد، هر حرکت کوچک و بزرگی را رصد می‌کرد.»

نصرالله در بخش‌های آغازین رمان با استفاده از فن فلش فوروارد (پرش به آینده)، اتفاقاتی را بیان می‌کند که قرار است در آینده رخ دهند، البته این امور می‌تواند تصویری مبهم از آینده و گذشته نیز باشد. نویسنده برای مشخص شدن مرز واقعیت و خیال در قالب راوی کنجکاو وارد متن داستان می‌شود، اظهارنظرهای کوتاهی می‌کند و از جهان درونی داستان خارج می‌شود. این سبک نصرالله برگرفته از انتخاب شیوه پست‌مدرن برای رمانش است و راوی یک رمان فراداستانی می‌شود که دائماً به روش‌های داستان‌گویی‌اش می‌اندیشد تا رمان خیالی خویش را برای خواننده ملموس‌تر سازد. راوی با این ترفند هدف اصلی خود را که همان القا داستان‌وارگی و امتزاج میان واقعیت و خیال است، به ظهور می‌رساند (دلشاد و طهماسی، ۱۴۰۰: ۹۳). «أظننا قفزنا كثيراً نحو المستقبل، بحدیثنا عن السكرتیرة قبل أن نتحدث عن الزوجة، ولن یغفر لنا ذلك إلا قوة حكاية السكرتیرة وأثرها فی أحداث هذه الروایة. نعود للوراء» (نصرالله، ۲۰۱۶: ۲۰)؛ «به‌گمانم ما با صحبت از منشی، قبل از صحبت درباره همسرش، به آینده پریده‌ایم. تنها قدرت داستان منشی و تأثیرش بر حوادث این رمان، این کار را توجیه می‌کند. به گذشته برمی‌گردیم».

۳-۲. ترسیم و نقد یک جامعه منفی

«دیستوپیاها جوامعی ناخواستی هستند و برای برقراری نظم اجتماعی، بر انسان‌ها و افراد فشار زیادی وارد می‌کنند» (قصاع، ۱۳۹۷: ۸۰۴). این رمان انتقاد از واقعیت جامعه کنونی فلسطین است که به شکلی منفی در قالب آینده خیالی ترسیم شده است. نویسنده «مخاطب را در جامعه آینده قرار می‌دهد تا در دنیای تخیل در جامعه‌ای متفاوت زندگی کند؛ جامعه‌ای که الزاماً برتر، بهتر، پیشرفته‌تر و مرفه‌تر نیست، بلکه می‌تواند فقیرتر، پرجمعیت‌تر، کثیف‌تر و خطرناک باشد» (همان: ۸۰۷). نصرالله زیست‌هراسناکی را عریان می‌نماید تا شباهت‌های خرد و کلانش را با جوامع دیکتاتور محور آشکار سازد. فلسطین، کشوری تحت تأثیر نظام‌های استبداد و دیکتاتوری است که در آینده دچار فجایع محیطی می‌شود. سیمایی که نویسنده از جامعه رو به افول در رمانش به ارمغان گذاشته است، تصویری از انسان عصر مدرنیت با صورتی وحشت‌انگیز و مضمّن‌کننده از جهانی اهریمنی است. «كانت الريح تهب، جارقة معها رماذ اللیل من مدن أخرى ومعارك قديمة ورفات بشر لم یستطیعوا بلوغ عتبات مقابرهم؛ و فوق أشجار صحراویة عاریة ثمة طیور تغنی أغنية واحدة» (نصرالله، ۲۰۱۶: ۳۳۹)؛ «باد می‌وزید، درحالی‌که با خود خاکستر شب را از شهرهای دیگر و جنگ‌های قدیمی و همچنین استخوان‌های بشر را که نتوانستند از دروازه‌های گورشان بگذرند جابه‌جا می‌کرد و روی درختان بیابانی عربیان، پرندگانی بودند که تنها یک آواز سر می‌دادند».

پدیده ناخودآگاه میل به همسان شدن در سطوح مختلف زندگی اجتماعی امروزه به «مد» تعبیر می‌شود. اگر این میل سیری‌ناپذیر ادامه پیدا کند در آینده به شکلی هولناک آدمی را می‌بلعد. این رمان، نماد ویرانی و نابودی در آینده است که نویسنده با شگرد پرش‌های زمانی خود از زمان حال به گذشته، علت آن را تشابه افراد و تقابل اصل و غیر اصل می‌داند. «لكنها كانت أشد وأعنف من حرب الکلثب الأولى وأكثر اتساعاً بما لا یقاس من حوادث أيام الفطر التي لم تكن أكثر من جرائم فردیة» (همان: ۳۱۴)؛ «ولی (این جنگ) از جنگ اول سگ شدیدتر و خشن‌تر و

بسیار گسترده‌تر بود طوری که با حوادث روزهای جنگ رمضان که چیزی بیشتر از یک جنایت شخصی نبود قابل قیاس نیست».

منفعت‌طلبی و خودخواهی خصلت‌های ناشایست انسان عصر کنونی است. اویی که فرصت‌ها را غنیمت شمرده تا کورکورانه به منافعش دست یابد. چنین جامعه‌ای در معضلات اجتماعی خود غرق شده و فاجعه‌ای در دوردست‌ها انتظار مردمانش را می‌کشد؛ تصویر دیگری از نقد جامعه در کلام نویسنده به صورت نقد جامعه پزشکی بیان شده است. نصرالله با بیان داستان‌های عامیانه از بی‌رحمی و فریبکاری برخی پزشکان، نقاب آنان را برداشته و پلیدیشان را آشکار ساخته است. فصل دوم رمان، گفتگوی بین پزشکان و افسران نظامی است. در جوی دوستانه و سرگرم‌کننده از مرضی سخن به میان می‌آید که به علت نداشتن پول از پذیرش ممانعت می‌کنند؛ در لحظه آخر، کادر بیمارستان به گرو گرفتن طلا و جواهرات همراهان بیمار راضی می‌شوند؛ اما به سبب تأخیر در عمل، بیمار صبح روز بعد جان می‌دهد. «هل فی ذهنک حکایة محددة؟ سأله الدكتور / حکایة الذی أحضرته زوجته وابنته إلى المستشفى وهو یعنی من ذبحة قلبیة» (همان: ۴۰)؛ «دکتر از او پرسید: آیا در ذهنت داستان خاصی هست؟ / داستان کسی که همسر و دخترش او را به بیمارستان آوردند و او از سکتۀ قلبی رنج می‌برد».

بیمارستان‌ها و آمبولانس‌ها به جای اینکه محل شفا، درمان و تسکین درد باشند محل مرگ، چانه‌زنی و سود می‌شوند. جامعه پزشکان که در رأس آن‌ها راشد قرار دارد، بر سر جان بیماران معامله کرده و آمبولانس‌ها را با اهداف غیرانسانی خود همراه می‌کنند. نصرالله با به تصویر کشیدن اوضاع جامعه، عدم همدلی انسان‌ها و نداشتن رحم و مروت آن‌ها منتقد جامعه خویش می‌شود. «قال المسعف: لدی حالة مستعجلة. / إلى أی حد؟ / حادث رهیب، تقدیرنا الأولی أن هناک کسوراً فی الحوض، الید الیمنی، والساق الیمنی. وقد یکون هناک کسر فی الجمجمة / خمسائة! قال راشد للمسعف بجفاف كأنه فی حلبة ملاکمة» (همان: ۷۴)؛ «امدادگر گفت: یک وضعیف اضطراری داریم / چقدر اضطراری؟ / حادثه‌ای وحشتناک، گزارش اولیه شکستگی در لگن، دست راست و ساق پای راست را به ما نشان می‌دهد و شاید یک شکستگی در جمجمه هم باشد. / پانصد! راشد این را چنان خشک به امدادگر گفت؛ گویی در رینگ بوکس است».

به علت کثرت مؤلفه‌های منفی در رمان که بیان همه آن‌ها از حوصله بحث خارج است، صرفاً به ذکر صفحه آن‌ها اکتفا می‌کنیم: صفحات ۳۴، ۳۶، ۳۹، ۴۲، ۴۶، ۵۴، ۳۱۵.

۳-۳. چرخش و ایستایی زمان و مکان

زمان، نماد حرکت و پویایی است؛ به گونه‌ای که «اساس و شالوده هر روایت به تصویر کشیدن رخدادها در قالب زمان است» (فورستر، ۱۳۶۹: ۶۶). زمان برای انسان همیشه به معنای جلو رفتن بوده است؛ اما گاه آدمی احساس می‌کند زمان متوقف شده و حرکت نمی‌کند؛ به این حالت ایستایی زمان گویند. در این رمان، رکود و ایستایی زمان پس از یک سرعت شدید مورد نقد قرار گرفته است. در فصل هفتم، زمانی که تب شبیه‌سازی جهانی شده و یکی از محافظان به شکل رئیس قلعه درآمده است، زمان دچار ایست می‌شود. ترسناکی و هولناکی این ماجرا به حدی است

که نویسنده دانای رمان، مخاطب را برای لحظاتی بیش از پیش در این صفحات نگه می‌دارد. «اقترب من النافذة، نظر إلى الخارج، كان العالم غامضاً أكثر من أي يوم مضى، والظلام يهزّ الشبائيك جارقاً الضوء في الداخل مثل إحصار» (نصرالله، ۲۰۱۶: ۲۳۱)؛ «به پنجره نزدیک شد و به بیرون نگاه کرد. دنیا پیچیده‌تر از هر روز سپری‌شده بود. ظلمت و سیاهی پنجره‌ها را به شدت می‌لرزاند در حالی که نور در داخل، مثل توفان شدید بود».

نصرالله در این رمان واقعیت تلخ حاکم بر جهان معاصر را با تخیل تلفیق کرده ولی دربارهٔ زمان و مکان وقوع این حوادث سخنی به میان نیاورده است. بی‌نامی سرزمین نصرالله در رمان، ناکجاآبادی را ترسیم می‌کند که می‌تواند هر جغرافیایی را شامل شود و قابل تعمیم بر کل جهان باشد. راشد ازدواج می‌کند و پس از آن فرزندان به دنیا می‌آیند و به مدرسه می‌روند؛ اما کی و در چه زمانی این اتفاقات رخ می‌دهند، مشخص نیست. گویی زمان در این رمان به صورت ثابت است و تنها چرخش رویدادها در آن بارز است. این چنین ایستایی زمانی باعث رنج ساکنان شهر شده که نه تنها زندگی بلکه تمامی عمر را در دید آنان منفی و بیهوده نمایش داده است. «اختلطت الفصول، بحيث تجمعت في فصل واحد طويل، في وقت بدا فيه أن خلاص العالم لن يحدث إلا بانضمام ما تبقى من دول إلى اتفاقية إلغاء الماضي» (همان: ۷)؛ «فصل‌ها درهم آمیخت و در یک فصل طولانی خلاصه شد. در روزگاری که به نظر رسید نجات جهان تنها با پیوستن باقیماندهٔ کشورها به توافقنامهٔ بی‌اعتبار دانستن گذشته، حاصل می‌شود».

نوع مکان در هر داستانی «نشان‌دهندهٔ ماهیت فکری و روانی شخصیتی است که در آن زندگی می‌کند» (وتار، ۲۰۰۰: ۱۸۸). اکثر اتفاقاتی که در شهر لامکان نصرالله رخ می‌دهد در مکان‌های بسته است. «مکان‌های بسته از نظر فیزیکی و اجتماعی احساسات متناقض و متضاد را در روح ایجاد می‌کند و فرد را با کشمکش درونی بین خواسته‌ها و واقعیت‌ها مواجه می‌کند» (حفیظه، ۲۰۰۷: ۱۳۴). مکان‌هایی چون فضاهای بسته و داخلی خانه راشد، آسانسور آپارتمان، راهروی بیمارستان، اتاق منشی و زندان. برجسته‌ترین مکان بستهٔ این رمان، قلعه است که نماد حکومت و دیکتاتورهای است که بر خاورمیانه حکومت دارند. مکانی مخوف و ترسناک که نماینده قدرت‌های بزرگ جهان است و با کشتن مردم، قصد تاراج اموال آن‌ها را دارد. به گونه‌ای که سرنوشت شهروندان را آنان تعیین می‌کنند و با قوانینی سفت و سخت مردم را کنترل می‌کنند: «فی زمن باتت فيه (القلاع) هي التي تتحكم في كل كبيرة وصغيرة أصبح الروساء والملوك والأمراء من مظاهر الماضي» (نصرالله، ۲۰۱۶: ۲۱)؛ «در زمانه‌ای که قلعه‌ها بر بزرگ و کوچک (همه) حکم می‌راندند، روسا، حاکمان، پادشاهان و امپراتوران تبدیل به نمادهایی از گذشته شدند».

فلیپ هامو بین شخصیت داستان و مکانی که به تصویر کشیده ارتباط برقرار کرده و می‌گوید: «مکان توصیف‌شده در رمان، شخصیت را تحت تأثیر قرار می‌دهد و او را برای انجام رویدادها برمی‌انگیزد و به ذهن می‌کشد تا بتوان گفت: توصیف محیط‌زیست، توصیف آینده است» (بحراوی، ۱۹۹۰: ۳۰۹). نصرالله از توصیف جزئی مکان‌های بسته و مخوف، غافل نشده است. این کار نویسنده عمداً و برای ترسیم ملموس‌تر زندان‌های شکنجهٔ دیکتاتورها در جوامع عربی است.

وی برای تکمیل ویران‌شهرش به توصیف فیزیکی زندانی که راشد و دیگران در آن زندانی شده‌اند می‌پردازد و در بیان این توصیفات به حدی به جزئیات توجه می‌کند که از یک‌سو مکان ترسناک و از سوی دیگر زمان متوقف‌شده، خواننده را می‌ترساند. «کانت ساحة المبنى محتشدة بالحركة والأوامر الصارمة والشتائم التي تنصب على رؤوس أسرى الأمل، أما المشهد فهو أشبه بيوم الحشر/ رغم حداثة المكان فوجئ راشد بحال الحيطن؛ كانت تبدو عتيقة كما لو أن ثلاثين عاماً مرت على بنائها، عفنة. وكما في كل سجن، بدت الخطوط المحفورة في الجدران مرهقة» (نصراالله، ۲۰۱۶: ۲۷۸)؛ «محوطه ساختمان پر بود از دستورات تند و خشن و فحش و ناسزاهایی که بار اسیران آرزو می‌شد؛ اما منظره شبیه روز قیامت بود. با وجود نو بودن مکان، راشد از وضعیت دیوارها شوکه شد؛ کهنه به نظر می‌رسید چنان‌که گویی سی سال از ساخت آن می‌گذرد. همانند همه زندان‌ها، خطوط کشیده شده روی دیوارها خسته‌کننده به نظر رسید».

۳-۴. تصویر تباهی و پلیدی

دستوپیا، «جایی که در آن خصلت‌های پاک انسانی به پلیدی می‌گراید و جای خود را به رذالت‌ها و خصوصیات بهیمی می‌دهد و شر و پلیدی بر جامعه حاکم می‌شود» (میرصادقی، ۱۳۹۲: ۸). نصراالله با نثری منسجم که ریشه در زبان عامیانه دارد، دنیایی پر از وهم و هراس و وحشت را آفریده است. در این داستان، احساس اختناق موج می‌زند و فضای وحشت‌بار و آکنده از انتظار برای نابودی به تصویر کشیده می‌شود. جای‌جای رمان نصراالله هشدار به آدمی است که او را از خواب غفلت بیدار کند و تلاشش این است که به بشر ثابت کند که آدمی باید از اشتباهاتش درس بگیرد و مجدد آن‌ها را تکرار نکند و گرنه آخر به ویرانی و تباهی دچار می‌شود «حرب الكلب، حرب الكلب، التي لو لم تقع، لما تمّ وضع سلسلة القوانين الرامية لمحو الماضي، بعد أن توصل الحكماء إلى حكمة جديدة تقول: إن الإنسان لا يتعلم من أخطائه، وإن فناءه لا بدّ سيحدث مادام مصراً إلى هذا الحدّ على تکرارها. أعنى الأخطاء» (نصراالله، ۲۰۱۶: ۱۲)؛ «جنگ سگ، جنگ سگی که اگر اتفاق نمی‌افتاد، هرگز مجموعه قوانینی با هدف حذف گذشته وضع نمی‌شد. پس از اینکه فیلسوفان به حکمت جدیدی رسیدند که می‌گوید: همانا انسان از خطاهایش درس نمی‌گیرد و تا زمانی که این چنین به تکرار آن، یعنی خطاها، اصرار می‌ورزد، نابودی‌اش حتمی خواهد بود».

هماندسازی انسان‌ها نوعی سقوط است. نویسنده ادعا دارد که دیگر انسان‌ها متفاوت نیستند بلکه همه آنان یافته‌های مشترک و همانند دارند و هیچ تغییری و پیشرفتی برای آنان نیست. نصراالله این پدیده را در شبیه‌سازی چهره‌ها مورد هدف قرار داده است. راشد زمانی که منشی‌اش را برای عمل شبیه‌سازی همراهی می‌کند، بسیار خوشحال است. این خوشحالی نمادی از سقوط آدمی در برابر امیال درونی و نیز سیاهی بخش وجودی اوست.

«أظن أن هذا أعظم إنجاز طبيّ حتى الآن: يدخل الإنسان من فتحة ويخرج من الأخرى إنساناً آخر، بل على صورة أي إنسان آخر يرید أن يكون مثله» (همان: ۱۰۳)؛ «تصور می‌کنم این باشکوه‌ترین دستاورد پزشکی تاکنون است. آدمی از یک سمت داخل و از سمتی دیگر، انسانی دیگر به قیافه هر انسان دیگری که می‌خواهد مثل او باشد، خارج می‌شود».

تفکر شبیه‌ساز محکوم به شکست است و در نهایت سقوط جامعه را در خود مستتر دارد. پایان این داستان همانند آغازش، فرآیندی نزولی دارد، نصرالله از سیاهی و پلیدی انسان مدرن شروع می‌کند و با سیاهی آن را خاتمه می‌دهد. او با قدرت تخیلش پایانی ترسناک و لبریز از جنگ و خونریزی را رقم زده است. در واقع هدف نصرالله از چرخش زندگی مدرن به بدوی این است که به بشریت هشدار دهد که زمانه و روزگار تکرار نمی‌شود بلکه این انسان‌ها هستند که با تکیه بر توجیهات و برهان‌های مختلف، اشتباهات را تکرار می‌کنند تا جنگ‌های بی‌پایان و ویران‌کننده را به راه بیندازند.

«وصلت الناقة، أناخها راکبها فی الساحة التي تتوسط الخيام، أبعده الغطاء الأسود عن رأسه، دون أن یکف عن النظر إلى کل ما حوله بحذر، فظهر قناع وجهه الحقيقي / إنه الرأصد الجوی، صاح ذوالقميص الأحمر» (همان: ۳۴۰)؛ «شتر رسید، سوارش آن را در میدانی که وسط خیمه‌ها بود به زانو نشاند. بدون اینکه با احتیاط از نگاه به اطرافش دست بردارد، دستار سیاه را از سرش جدا کرد. نقاب چهره واقعی او نمایان شد / صاحب پیراهن قرمز فریاد زد: او گزارشگر هواشناسی است».

«کلاغ» نماد خبر دادن از آینده و وقایع مربوط به آن است. علاوه بر این، کلاغ یکی از پرندگانی است که در ادبیات عرب نماد شومی و سیاهی است؛ نصرالله به موازات وجود انسان‌ها، کلاغ‌ها را در سراسر رمان به پرواز درمی‌آورد. در بخش‌هایی از رمان که به اتفاق شوم، ویرانی و مرگ ختم می‌شود از کلاغ نام برده می‌شود. نویسنده به‌خوبی هر دو وجه نمادی این پرنده را در رمانش بازتاب داده است. راشد زمانی که به دوران کودکی برمی‌گردد، خاطرات خوشی را به یاد می‌آورد که تکرار نشدنی است. در روزگاری که هنوز مشت سیاه روزگار به چهره زمین نخورده، کلاغ‌هایی دیده می‌شود که از آینده‌ای خبر می‌دهند که پیش‌روی آن‌هاست. «لم تکن قبضة الظلام أيامها قد أطبقت علی الأرض تماماً، لم یکن هناك سوی الكثير من الغریبان، الغریبان التي قالت عنها أمه ذات ظهيرة وهي تراقبها: أخی أن ازدیاد عددها سیکون سبباً فی اختفاء النهار» (همان: ۵۶)؛ «آن روزها، چنگال تاریکی هنوز کاملاً زمین را فرا نگرفته بود و آنجا جز تعداد زیادی کلاغ وجود نداشت. کلاغ‌هایی که مادرش در حال مواظبت از آنها، ظهر یک روز در موردشان گفت: می‌ترسم افزایش تعداد آنها دلیلی بر ناپدید شدن روز باشد».

۳-۵. از هم‌گسیختگی هویت

نام، کلمه یا عبارتی است که به شخص، مکان یا چیزی هویت می‌بخشد. از آن‌جا که هر فرد در زندگی واقعی نام خاصی دارد، رمان‌نویسان نیز با نام‌گذاری شخصیت‌ها سعی در خاص جلوه دادن آن‌ها دارند. مسئله هویت فردی، منطقیاً ارتباط تنگاتنگی با جایگاه معرفت‌شناختی اسامی خاص دارد، زیرا به قول هابز در کتاب لویاتان، «اسامی خاص یک چیز را به ذهن متبادر می‌کنند، اما کلی‌ها چیزهای متعددی را به ذهن می‌آورند» (پاینده، ۱۳۹۹: ۲۴). در این رمان با شخصیت‌هایی روبرو می‌شویم که موجبات انسانیت در آن‌ها به طرز تمام‌عیاری نفی شده است. شخصیت‌ها اسم خاص ندارند و اسم نداشتن آن‌ها روشی است برای «نشان دادن این حقیقت که هویت انسان‌ها دیگر فاقد هر گونه شالوده‌ای است» (همان: ۲۱۵). در رمان نصرالله به‌جای این شالوده، مجموعه‌ای

کاملاً تغییرپذیر از ویژگی‌های فردی، جایگاه اجتماعی یا رنگ لباس، شخصیت‌های رمان را به ما معرفی می‌کنند. نام‌هایی که نصرالله برای شخصیت‌های رمانش در نظر گرفته به‌جز «سلام» و «راشد» نام‌هایی عجیب و غریب و متناسب با ژانر علمی - تخیلی رمان است. شخصیت‌های رمان نصرالله از هر طبقه اجتماعی‌ای که باشند، درگیر مشکلات هویتی‌اند.

از جمله مهم‌ترین و قابل تأمل‌ترین علت بی‌نامی شخصیت‌های این رمان، بی‌هویتی است. نصرالله عمداً برای شخصیت‌های رمانش نامی انتخاب نمی‌کند که برای آن‌ها هویتی تعریف نکرده و به راحتی بتواند آن را تعمیم دهد. شخصیت «مدیر قلعه»، «افسر»، «پلیس» که دارای پست‌های امنیتی هستند نشان‌دهنده این است که حتی اگر زمانه تغییر کند، ظالمان و کسانی که بر مردم زورگویی می‌کنند یکسان هستند حتی اگر نام آنها تغییر کند. «سرت شائعه بأن هناک محاولة للسيطرة على البلاد، وأنها نجحت، حيث تمكّن أحد المرافقين لـ (حضرته) أن يكون صورةً عنه» (نصرالله، ۲۰۱۶: ۲۳۱)؛ «شایعه‌ای پخش شد که تلاشی در جهت تسلط بر کشورها صورت گرفته و موفق شده است. به‌گونه‌ای که یکی از ملازمان (عالی‌جناب) توانست شبیه او بشود».

نام نداشتن شخصیت‌های عادی رمان همچون «همسایه هوشناس»، «منشی»، «همسایه پیراهن قرمز»، «راننده» و ... نشان‌دهنده این است که همواره مردم عادی بیشترین ضربه را از جریانات و تغییرات زمانه خواهند خورد و این هیچ ارتباطی با نام و نشان آنها ندارد. «فجأة أُطلّ ذلك السؤال الغريب وأطبق على جمجمة راشد: لماذا لا يتجمع الناس حول سلام، وهي الأصل، كما يتجمعون حول السكرتيرة وهي الصورة؟» (همان: ۱۴۱)؛ «ناگهان آن سؤال عجیب به ذهن راشد هجوم آورد: چرا مردم چنانچه دور منشی جمع می‌شوند در حالی که او نسخه کپی است، دور سلام که اصل است، جمع نمی‌شوند؟»

علاوه بر شخصیت‌ها، مکان اصلی رمان که عمل شبیه‌سازی در آنجا اتفاق می‌افتد هویتی ندارد. بحران در رمان نصرالله در «هناک» اتفاق می‌افتد؛ اما نویسنده با هدف تعمیم این مکان به تمام جهان، نامی برای این مکان انتخاب نکرده و هویت آن را مسکوت گذاشته است. البته این احتمال هم وجود دارد که نصرالله با استفاده از قید «آنجا» دوریش را از حوادث و اشیا با توجه به شاخص مکانی و آینده خیالی بیان کند. «بعد ثلاث دقائق أتصل به أمن المطار: لقد غادر البلد فعلاً / إلى أين؟ / إلى هناک» (همان: ۱۰۸)؛ «سه دقیقه بعد (مأمور) امنیت فرودگاه با اون تماس گرفت: در حال حاضر از کشور خارج شده / به کجا؟ / به آنجا».

بارزترین وجه از هم گسیختن هویت در این رمان، پدیده شبیه‌سازی است. بحرانی هولناک که آدمی برای اثبات خودش به دیگری به هر ترفندی متوسل می‌شود؛ اما بی‌نتیجه است. اگر پدیده تقلید از دیگری در جهان کنونی به همین شکل ادامه پیدا کند و آدمی در همه چیز حتی افکار و اعتقادات میل به تشابه داشته باشد، اصل و فرع در هم می‌آمیزد و هویت گسسته می‌شود. راشد سرانجام به دام طرحی که بانی آن بود می‌افتد و چون نمی‌تواند هویت خودش را اثبات کند او را به باد شکنجه می‌گیرند و به زندان می‌افتد.

«هل تعتقد بأنك استطعتَ خداعنا؟ / ولكنني راشد / متى قتلتَه؟ / إنني راشد» (همان: ۳۳۰)؛ «آیا فکر می‌کنی می‌توانی ما را فریب دهی؟ / اما من راشد هستم / کی او را کشتی؟ / من راشد هستم».

۴. نتیجه

با بررسی «دستوپیا» در رمان «حرب الکلثانیة» به نتایج زیر می‌رسیم که می‌توان رئوس آنها را چنین بر شمرد؛ ۱. نویسنده برای وصف جامعهٔ پریشان و دنیای کابوس‌گونهٔ خویش، سبک علمی - تخیلی را برمی‌گزیند تا به یک موضوع اجتماعی - سیاسی بپردازد و دستاوردهای فناوری، ابزاری برای رسیدن به این موضوع هستند. ۲. پیشرفت‌های بی‌حدوحصر فناوری، ماشینی‌شدن زندگی، زیاده‌خواهی انسان مدرن، بروز جنگ‌های پی‌درپی به سبب عوامل پوچ و بیپه‌وده، همگی سبب ظهور دیستوپیا در این رمان شده است تا جایی که هدف نویسنده، هشدار جدی به جامعهٔ بشری است. در خلق فضا و روایت دیستوپایی در رمان نصرالله، اتفاق شگرفی رخ می‌دهد و آن اینکه مؤلفه‌های پاد آرمان‌شهری از سیستم به جامعه و عناصر انسانی تزریق نمی‌شود بلکه افراد جامعه هستند که دیستوپیا را می‌آفرینند. ۳. از مهم‌ترین مؤلفه‌هایی که نویسنده برای آفرینش ویران‌شهر از آن‌ها مدد گرفته است ترسیم و توصیف یک شهر خیالی و فلسفی است. شهری که گویی هست و نیست. شهری که در عین پیشرفت جنون‌آمیز فناوری، روز در آن فقط ۵ ساعت است و شب و تاریکی بر آن غلبه دارد. پیشرفت علم در این رمان در به نمایش گذاشتن دستگاه شبیه‌ساز آشکار شده؛ دستگاهی که سبب شروع بحران می‌شود. ۴. نصرالله در این رمان نقد را به درون جامعه کشانده و خود در نقش یک منتقد ظاهر می‌شود. منتقدی که در حین انتقاد از زمان حال، آینده را نیز در عین هولناکی‌اش به زیبایی ترسیم می‌کند. نقد نصرالله متوجه اکثر قشرهای جامعه است؛ از دیکتاتورهایی که در قلعه بر زندگی مردم تسلط دارند تا مردم طبقه متوسط و گاه عادی جامعه. پزشکانی که بر سر جان آدمیان مسابقه می‌دهند و مریضی که در این میان بین خوی شر و بدی گرفتار آمده است. ۵. مفاهیم دیستوپیا در این رمان دچار چرخش شده و زمان دچار سکنه می‌شود و مکان‌های به تصویر کشیده شده مکان‌های بسته و تیره و تاری است که ترس را به خواننده القا می‌کند. ۶. نویسنده، هویت آدمی را در این سرزمین خیالی به چالش کشیده است از این رو برای هیچ‌کدام از شخصیت‌های رمانش (به‌جز دو شخصیت برجسته) نامی انتخاب نمی‌کند و به‌جای آن از جایگاه اجتماعی یا رنگ لباس برای نام‌گذاری آنها استفاده می‌کند؛ گویی در این جامعه آدمی با هر نام و پست و مقامی روزی گرفتار می‌شود. هویت در این رمان در تب شبیه‌سازی از هم متلاشی می‌شود و آدمی بین اصل و فرع گم می‌شود. این رمان از زمان حال آغاز می‌شود اما در اصل هشدار برای آینده است و بیانگر وحشی‌گری که در سال‌های اخیر جهان عرب تجربه کرده است و جهان آن را زندگی کرد. البته این وحشی‌گری فقط مختص جهان عرب نیست بلکه کل جهان را در بر گرفته است.

پی‌نوشت‌ها

۲. این نظریه به مثل مشهور است. جهانی ماورای آسمان و جهان کنونی که در صورت رهیابی به آن «خود حقیقت»، «خود زیبایی» و «خود هر چیز» در برابر چشمان آدمی نمایان می‌گردد. (افلاطون، ۱۳۶۲: ۱۳۹)
۳. با توجه به ژنتیک جغد و توانایی بسیار بالایش در دیدن، در این رمان قدرت بینایی نیروهای قلعه با واحدی به نام واحد جغد سنجیده می‌شود. در صورت ارتقای درجه، واحد بالاتر رفته و قدرت دیدشان بیشتر می‌شود.

منابع

- افلاطون (۱۳۶۲)، پنج ستاره، ترجمه محمود صناعی، تهران، مرکز انتشارات علمی فرهنگی.
- اکبری‌زاده، فاطمه، رقیه رستم‌پورملکی و مونا نعیمی (۱۳۹۹)، «تحلیل تداوم زمانی در رمان حرب الکلثانیة»، دو فصلنامه روایت‌شناسی، شماره ۸، صص ۳۹-۷۳.
- بحراوی، حسن (۱۹۹۰)، بنیة الشكل الروائی؛ الفضاء، الزمن، الشخصية، بیروت، المركز الثقافی العربی.
- پاینده، حسین (۱۳۹۹)، نظریه‌های رمان از رئالیسم تا پسا مدرنیسم، چاپ چهارم، تهران، نیلوفر.
- پرچگانی، فاطمه (۲۰۱۸)، «الديستوبيا (المدينة الفاسدة) في الرواية العربية المعاصرة: قراءة في رواية أورویل في الضاحية الجنوبية لفوزی ذبیان»، اضاءات نقدیة، العدد التاسع و العشرون، صص ۱۳۱-۱۴۹.
- حبیبی، محبوبه و احمدرضا حیدریان شهری (۱۴۰۰)، «بازخوانی تطبیقی تصویر ویران‌شهر در سروده‌های سیاب و اخوان ثالث»، زبان و ادبیات عربی، شماره ۳، صص ۹۸-۱۱۷.
- الحسنی، أحمد عبدالرزاق ناصر (۲۰۱۵)، «ثنائية اليوتوبيا و الديستوبيا في الرواية العراقية دراسة سيميائية»، مجلة كلية الآداب جامعة بغداد، العدد ۱۱۲، صص ۱۹۱-۲۱۰.
- حسین، ایمان مصطفی و محمد القضاة (۲۰۱۹)، «سردية الفوضى و عقد الإنسان في الرواية العجائبية رواية حرب الکلثانیة نموذجاً»، جامعة البحث، السنة ۲۰۱۹، العدد ۱۰۳، صص ۷۵-۱۲۰.
- حفیظة، أحمد (۲۰۰۷)، «بنية الخطاب في الرواية النسائية الفلسطينية»، دراسات نقدیة، منشورات أورغاريت الثقافی، رام لله فلسطين.
- داد، سیمیا (۱۳۸۲)، فرهنگ اصطلاحات ادبی، واژه‌نامه مفاهیم و اصطلاحات ادبی فارسی و اروپایی (تطبیقی توضیحی)، تهران، مروارید.
- دلشاد، شهرام و جعفر طهماسبی (۱۴۰۰)، «فرآیند فراروایت در رمان عین‌الفرس از میلودی شغموم»، ادب عربی، سال ۱۳، شماره ۳، صص ۸۷-۱۰۴.
- عارفی، احمد و أبوعلی رجا (۱۴۰۱)، «طغیان العلم و التقنیة فی رواية «حرب الکلثانیة» وفق میتاسردیات جان فرانسوا لیوتار بعد الحدائیة»، مجلة دراسات اللغة العربیة و آدابها، العدد السادس و الثلاثون، صص ۲۵-۶۰.
- الفریحات، عادل (۲۰۰۸)، «لخیال العلمی فی التراث»، مجلة الخیال العلمی، العدد الثانی، صص ۴۰-۴۶.
- فورستر، ای. ام (۱۳۶۹)، جنبه‌های رمان، ترجمه ابراهیم یونس، تهران، نگاه.
- قصاب، محمد (۱۳۹۷)، پژوهشی در ادبیات و اندیشه علمی تخیلی، تهران، باز.
- المعیلی، فضا (۲۰۲۳/۰۸/۲۳)، «ابراهیم نصرالله «حرب الکلثانیة» تحذیر من المستقبل حفريات» hafryat.com.
- میرصادقی، جمال (۱۳۹۲)، داستان‌های خیالی، تهران، سخن.
- ناعمی، زهره و فرهنگ مفاخری (۱۴۰۱)، «زیست‌قدرت در ادبیات علمی - تخیلی عربی، خوانشی فوکویی از رمان «السید من حقل السبانخ» اثر صبری موسی»، ادب عربی، سال ۱۴، شماره ۳۳، صص ۱۳۰-۱۴۹.
- نصرالله، ابراهیم (۲۰۱۶)، حرب الکلثانیة، بیروت، الدار العربیة للعلوم ناشرون.
- نگارش، جاسم، صادق ابراهیمی کاوروی و سهاد جادری (۱۴۰۰)، «تمظهرات الديستوبيا في الرواية العراقية الحديثة (رواية یا مریم للروائی سنان أنطون أنموذجاً)»، مجلة الجمعية الإيرانية للغة العربیة و آدابها، العدد ۶۱، صص ۲۳-۴۶.
- وتار، محمد ریاض (۲۰۰۰)، شخصية المثقف في الرواية العربية السورية، دمشق، اتحاد الكتاب العرب.
- Aflatoon. (1983), Five Stars. Translated by Mahmoud Sana^۱. Tehran. Scientific and Cultural Publishing Center. [In Persian].

- Akbarizadeh, F & R. RostamPourmalki & M. Naeimi. (2020), "Narration s Speed in the Novel Harb Al-Kalb Al-Thaniyeh". Journal Of Narrative studies. 4 (8), 39-73. [In Persian].
- Al, Farihat, A (2008), Science Fiction in Heritage, Science Fiction Magazine, (2), 40-46. [In Arabic].
- Al-Hasani, A. A. R. N. (2015), Dogangi is a utopia and a dystopia in an Iraqi pomegranate, a city of honor. Danish magazine, Danish magazine, Baghdad. (112), 191-210. [In Arabic].
- Arefi, A & A. Raja. (2022), The tyranny of science and technology in the novel " Harb Al-Kalb Al-Thaniyeh " based on the postmodern metanarratives of Jean-Francois Lyotard. Journal of Arabic Language and Literature Studies, 13(36), 25-60. [In Arabic].
- Bahravi, H. (1990), The strength of the narrative, Space, time, personality. Beirut: al- Markazal- theqafi al-Arabi. [In Arabic].
- Dad, S. (2003), Dictionary of literary terms glossary of Persian and European literary concepts and terms (Comparative and Explanatory), Tehran: Morvarid. [In Persian].
- Delshad, D & J Tahmasebi (2021), The Process of Meta-Narration in the Novel Ein Al-Fars. by the Melody Shaghmmum, Arabic Literature, 13 (3). 87-104. [In Persian].
- Forster, E. M. (1990), Aspects of the novel. Translation: Ebrahim Yunesi. Tehran: Negah. [In Persian].
- Ghosaa, M. (2017), A research in science fiction literature and thought. Tehran: Baz. [In Persian].
- Habibi, M & A.R Heidaryan Shahri. (2021), "A Comparative Reading of the Image of Dystopia in the Poems of Sayyab and Akhavan Sales". Arabic language and literature. 13(3), 98-117. [In Persian].
- Hafizat, A. (2007), Discourse structure in Palestinian women's novels. Critical Studies .Urgarit Manshirat al- Saghafi. Ramallah: Palestine. [In Arabic].
- Hussein, I. M & M. al-Qozat. (2019), "A Novel of Pandemonium and Human Complexity in the Pomegranate of Asa's Miracle (Harb Al-Kalb Al-Thaniyeh) with a subtitle, with a title." Check it out. 41(103), 75-120. [In Arabic].
- Mir Sadeghi, J. (2012), Fictional stories. Tehran: Sokhan. [In Persian].
- Naemi. Z & Mafakheri. F. "Bio-Power in Arabic Sci-fi, Foucault's Reading of the Novel Al-Sayyid Min Haql Al-Sabankh by Sarbi Musa", Arabic Literature, 14 (33), 130-149. [In Persian].
- Nasrollah, E. (2016), Harb Al-Kalb Al-Thaniyeh. The publishers of the book of Arab science. [In Arabic] .
- Negaresh, J & S. Ebrahimi Cavari, & S. Jaderi.(N.D), The Manifestations of Dystopia In The Modern Iraqi Novel (The novel "Ya Maryam" by the novelist Sinan Antoun as an example) Journal of the Iranian Arab Language and Literature Association.(61), 23-46. [In Arabic].
- Parchekani, F. (2018), " Dystopia in the Contemporary Arab City: A Reading of the Novel "Orwell in the Southern Suburb" by Fawzi Zebian. “. Rays Of Criticism, 8 (29), 131-149. [In Arabic].

- Payandeh, H. (2019), *Novel theories from realism to postmodernism*. Edition 4. Tehran: Nilofar. [In Persian].
- Wetar, M.R. (2000), "The intellectual character in the Syrian Arabic novel". Damascus. Ettihad al-Kuttab al-Arab. [In Arabic].